

OSMANLI DÖNEMİNDE SAĞLIK TURİZMİ: KEPEKLER KAPLICASI ÖRNEĞİ

Engin ÇAĞMAN*

ÖZ

Anadolu'da kaplıcaların çok eski dönemlerden beri varlığı ve yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu kaplıcalardan biri de Bandırma-Balıkesir yolu üzerinde, günümüzde Susurluk'a 20 kilometre mesafede, hem sıcak sulardan hem de çamurlu bataklıklardan oluşan Kepekler kaplıcasıdır. Tarihi geçmişi Cenevizliler dönemine kadar giden kaplıcanın öneminin ve sağlık turizmi potansiyeli taşıdığına farkına varılması ise ancak 19. yüzyılın sonlarına tesadüf eder.

Özellikle romatizmal ve cildi hastalıklarının tedavisi için faydalı olan Kepekler kaplıcasına 1892 yılında İstanbul'dan bazı hastalarla birlikte gönderilen bir doktor ve bir kimyager burada hem hastalıkların seyrini gözlemlemiş ve hastaların çoğunun iyileştiğini müşahade etmiş; hem de suların ve çamurlu bataklığın analizlerini yaparak rapor halinde resmi makamlara sunmuştur. Raporu inceleyen Osmanlı devlet ricali, harap ve bakımsız durumda olan Kepekler kaplıcasının imar, inşa ve işletimi konusunda gelen önerileri tartışmıştır.

Makalenin amacı, Kepekler kaplıcasının bundan yaklaşık 125 yıl öncesindeki durumunu ortaya koyan ve bir kaplıca işletmesinin nasıl yapılması gerektiğine dair ilginç ve modern yaklaşımlar içeren bu rapor bağlamında Osmanlı Devleti'nin sağlık turizmine yaklaşımını irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kepekler kaplıcası, sağlık turizmi, kaplıca işletmesi

HEALTH TOURISM IN OTTOMAN PERIOD: SAMPLE OF KEPEKLER THERMAL SPRINGS

ABSTRACT

Thermal springs are known to have existed and widely used in Anatolia since the Antiquity. One such example is the thermal baths of Kepekler, located on the Bandırma-Balıkesir highway and 20 km to the north of Susurluk district, consisting of both thermal waters and therapeutic mud. With his history dating back to the time of Genoese colonization, the locality's importance and tourism potential was, however, realized only in the late 19th century.

As the thermal springs in question was reported to have curative effect upon rheumatic and dermatological disorders, the area was visited in 1892 by a doctor and a chemist who were dispatched from Istanbul accompanied by certain patients. Observing the course of diseases resulting in the recovery of most patients, the two experts also analyzed the thermal water and mud, and drafting a detailed report which was presented to the concerned authorities. Following an examination of the report, the Ottoman officials discussed the proposals about the reconstruction and management of the thermal baths in Kepekler, which had been long neglected and fallen into disrepair.

This paper aims to investigate into the approach of the Ottoman authorities towards health tourism within the context of an official report which depicts the state of Kepekler thermal waters about 125 years ago, and involves intriguing and modern views as to how thermal springs should be managed.

Keywords: Kepekler thermal springs, health tourism, thermal springs management

* Yrd. Doç. Dr. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İİBF-İktisat Tarihi, ecagman@bandırma.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye’de de kaplıca turizminin tarihi çok eskilere dayanır. Anadolu’da en eski kaplıca kalıntılarına Roma ve Bizans dönemlerinde rastlanılsa da Hititler döneminden itibaren şifalı suların yararlandığı bilinmektedir (Akbulut, 2010, 37). Türkiye Selçukluları, Anadolu’da Roma ve Bizans döneminden kalma çok sayıda sıcak su kaynağını işletmiş ve bunlara yenilerini de ilave etmişlerdir. XIV. Yüzyıl yazarlarından Omeri, Anadolu’da, halkın çeşitli hastalıklarına şifa bulmak amacıyla gittiği 300’den fazla kaplıca olduğunu ifade etmektedir (Bayat, 2016, 265-266).

Osmanlı Devleti’nde yer altı maden sularıyla kaplıca ve ılıcalara önem verilmesi, Tanzimatla başlayan ve Sultan II. Abdülhamid’le devam eden imar ve inşaa faaliyetleri kapsamında, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan bir süreçtir. Konuyla ilgili olarak 1866 yılında sunulan bir raporda, Osmanlı topraklarında bulunan ılıca ve maden sularının metruk ve atıl bırakılmaması ve devlet ve halk tarafından faydalanılması için uygun bir mukaveleyle işletmelerinin ihale edilmesi önerilmektedir. Bu sebeple Fransa’da Vichy maden sularının işletilmesi için devletle ilgili firma arasında imzalanan mukavele incelenmesi ve örnek alınması amacıyla söz konusu mukavele aynen tercüme edilmiştir (BOA MVL.1042/19, Lef 1, 30 Haziran 1282/12 Temmuz 1866. BOA MVL.1042/19, Lef 3, 30 Haziran 1282/12 Temmuz 1866).

Makaleye konu teşkil eden Kepekler kaplıcası her ne kadar Osmanlı Devleti’nin erken dönemlerinden itibaren kullanılmaya başlanmış olsa da uzun yıllar önemi anlaşılamamış; zamanla metruk ve harap vaziyette bırakılmıştır. 19. yüzyılın sonlarında devlet tarafından yeniden keşfedilmiş olan kaplıcanın hem şifalı, hem de modern ifadeyle sağlık turizmi açısından kullanışlı olduğu anlaşılmıştır. Aynı döneme ait olan bir belgeye göre kaplıca, kuzeyde Mihaliç ovası, güneyde Ilica İsmail köyü, kuzeyde Kepekler çiftliği arazisi, batıda Kara Dere ve Manyas nahiyesi arasında kalan bölgede bulunmaktadır (BOA İ.HUS.11/91, Lef 1).

Kepekler kaplıcasının bazı hastalıkların iyileşmesinde faydası görüldüğünden devlet tarafından bölgeye gönderilen bir kimyager ve doktor, kaplıcanın ulaşım imkânlarını, tarihçesini, fiziksel ve kimyasal özellikleriyle sağlık turizmi açısından modern bir kaplıcada bulunması gereken hususları içeren bir rapor hazırlamışlardır. Yazı, söz konusu rapor çerçevesinde ve Kepekler kaplıcası örneğinde Osmanlı Devleti’nin sağlık turizmine yaklaşımını incelemektedir.

1. KEPEKLER KAPLICASININ DEVLETİN GÜNDEMİNE GELMESİ

Kepekler kaplıcasıyla ilgili ulaşabildiğimiz en eski arşiv belgesi 1892 yılına aittir. Belgeden anlaşıldığına göre daha önce İstanbul’dan Bandırma Kaymakamlığına, yirmi civarındaki hastanın doktorlarla birlikte, o dönemde idari açıdan Bandırma’ya bağlı Manyas civarında bulunan ve cilt ve romatizma hastalıklarına iyi geldiği ifade edilen kaplıcaya gönderileceği bildirilmiştir. Bandırma Kaymakamı Şevki Bey, Dahiliye Nezareti’ne gönderdiği cevabî telgraf yazısında hastalar ve doktorlar için gerekli olan malzemelerinin hazırlanması işiyle ilgilendiğini ve hazırlıklar bittikten sonra söz konusu kaplıcaya gidileceğini belirtmiştir (BOA DH.MKT.2002/84, 4 Eylül 1308/16 Eylül 1892).

Bu yazışmalardan yaklaşık bir buçuk ay sonra Karesi Mutasarrıflığı, kaplıcaya gönderilen hastalardan bazılarının iyileştiği, diğerlerinin de epeyce istifade ettiği ve konuyla ilgili olarak doktorların rapor hazırlayacağı bilgisini vermiştir. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid Han'ın baş kâatibi Süreyya Paşa kaplıcadan, tıp ve memleket açısından azami şekilde faydalanılabilmesi için Mekteb-i Tıbbiye ve İdare-i Sıhhiye'den, kaplıca menbainın tetkikiyle birlikte ne tür hastalıkların tedavisinde kullanılabileceğinin tespitini istemiş, bu hususla çok ciddi şekilde ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamıştır (BOA İ.HUS.5/18, 9 Rebiulahir 1310/31 Ekim 1892).

2. KAPLICAYLA İLGİLİ HAZIRLANAN RAPOR

Konunun ehemmiyeti üzerine Sadaret makamı da Sıhhiye Nezareti ile Mekâtib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne gönderdiği yazıda Süreyya Paşa'nın verdiği bilgileri ve konunun nezaketini hatırlatarak gereğinin yapılmasını istemiştir (BOA BEO.98/7329, 20 Teşrin-i evvel 1308/1 Kasım 1892).

Mekâtib-i Asakir-i Şahane Nezareti, tetkik için giden fennî heyete durumu bildirdiğini ve heyetin kaplıcadaki çamur bataklığı ile sıcak sular için hazırladığı tahlil raporunu 5 Teşrin-i Sani 1308 (17 Kasım 1892) tarihinde üst makamlara takdim ettiğini belirtmiştir. Raporun yanı sıra hastaların tedavi sonrasındaki fiziksel durumları da fotoğraflanmış ve bir albüm halinde sunulmuştur (BOA İ.HUS.11/91, Lef 2, 16 Şevval 1310/3 Mayıs 1893).

Rapor iki kişi tarafından hazırlanmış olup bunlardan biri Saray-ı Hümayun kimyagerlerinden ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Kimya Muallimi olan Kol Ağası Ali Rıza Bin Cafer, diğeri, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Seririyat-ı Dahiliye Muallim Muavini Yüzbaşı İsmail Bin Celal Bey'dir.

Raportörler, konuyu beş ana başlık altında incelediklerini kaydetmektedirler. Bunlar:

- 1- Kaplıca binaların mevcut durumu ve balçıklar
- 2- Topoğrafya-yı coğrafi ve tıbbi
- 3- Tarihçesi
- 4- Kimyevi özellikleri
- 5- Tıbbi etkileri

Adı geçen iki raportör, yirmi hastayla birlikte Kepekler kaplıcasına giderek otuz gün boyunca onlarla birlikte bulunmuş ve kaplıcanın hastalar üzerindeki tıbbî etkisini gözlemlemiştir. Diğer taraftan suları muayene ederek kimyevi terkiplerinin araştırma ve incelemesini yapmışlardır. Raporda hamam binalarının kubbeleri, pencereleri, duvarları, kapıları, bunların ölçüleri, havuzların fiziksel özellikleri ve suların sıcaklık dereceleriyle çamurlu bataklıkların özelliklerinden ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Ayrıca hem tedavi sonrası hastaların hem de hamam ile çamurlu bataklıkların ve ilgili yapıların fotoğraf çekimlerinin yapıldığı ifade edilmektedir.

Raporda verilen bilgilere göre kaplıca, Bandırma'dan Balıkesir'e giden posta yolunun sağ tarafında ve Bandırma'dan otuz sekiz kilometre mesafededir. Kepekler ılıcasının hali hazırda metruk ve harap durumda olduğu fakat çok eski zamanlardan beri bazı hastalıkları iyileştirdiğinin bilindiği aktarılmaktadır. Kaplıcada iki hamam

bulunmakta olup biri diğerinden büyük ve uzuncadır. Kaplıca müstemilatı birbirinden yüz yedi metre mesafede, birer kubbeli, kullanıma elverişli olmayan iki adet bina ile sazlıklar arasında yine aynı menba sularından meydana gelmiş olan bir takım tabii bataklıklardan ibarettir. Kuzeyde Mihaliç ovası, güneyde bir çeyrek saat mesafede bulunan Ilıca İsmail köyü, kuzeyde Kepekler çiftliği arazisi, batıda Mihaliç ovasını sulayıp Hanife Çayı'na dökülen Kara Dere ve Manyas nahiyesiyle çevrilidir.

Raporda kaplıcanın tarihçesine de değinilmektedir. Raportörler kaplıcaların mevcut binalarında tarihine dair herhangi bir bilgiye rastlamadıklarını söyleyerek kubbe, duvar ve pencerelerin inşa şekline Osmanlı dönemi öncesine ait olduğunu tahmin ederler. Fakat kaplıca binalarının banisinin Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Zağanos Mehmed Paşa olduğunu, Koca Mehmed Paşa evkafından olan Kepekler Çiftliği'nin evrak ve senetlerinde bulunan fermanlarda buna dair bilgileri gördüklerini aktarırlar (BOA İ.HUS.11/91, Lef 1, 7 Şevval 1310/24 Nisan 1893). Öte yandan Kaplıca alanında bulunan kalıntılar, kaplıcanın ilk defa Cenevizliler tarafından işletildiği izlenimini bırakmaktadır (Tekin, 2004, s.171).

Raporda kaplıcalarla ilgili ilginç olaylardan bahsedilmektedir. Buna göre ılıcalara ve çamurlara şifa bulmak için giden hastalar bazen kazayla boğulduklarından ölenlerin yakınları Kepekler karyesi ahalisinden çok yüklü miktarlarda tazminat talep etmekteydiler. Bu suretle ahaliye zulüm ettiklerinden Sultan İbrahim (1640-1648) bir ferman yayınlamış; suya düşerek, duvar altında kalarak veya ağaçtan düşerek ölenlerden civar ahalinin sorumlu tutulamayacağına hükmetmiştir. Bu fermanla ayrıca, Zağanos Paşa ılıcasına İstanbul'dan ve başka yerlerden çok sayıda hasta geldiği ve kaplıcanın asıl mevsiminin orak zamanı olduğu yazılmıştır. Raporda bölgeyle ilgili folklorik bir unsura dair bilgi de verilmekte, Anadolu'da meşhur olan ve ruz-ı hızırdan (başlangıcı Rumi takvime göre 23 Nisan, Miladi takvime göre 6 Mayıs) yirmi gün sonra kurulup bir hafta devam eden Koşu panayırının mekânının 18. yüzyılın sonlarına kadar Kepekler Kaplıcası bölgesi olduğu kaydedilmektedir.¹ Daha sonra Manyas nahiyesindeki Kayaca semtine naklolunarak her sene tahsis edilen altı yedi dönümlük arazide kurulmaya başlandığı aktarılmaktadır (BOA. Aynı belge).

Raportörler, Bandırma ve Manyas nahiyesi civarında gördükleri bazı Bizans eserlerine istinaden bu ılıcaların mutlaka eski Yunanda da bulunduğunu düşünmüşlerdir. Bundan hareketle böyle tıbben etkili ve şifaya sebep olan yerlerde eski milletlerin gelenekleri üzere bazı ibadethaneler bulunabileceği ihtimaliyle, ılıca etrafında bulunan tepelerde kısmi bazı kazılar yapmışlar ve üzerinde peştemal ve yıkanma figürleri olan birkaç insan heykeli ile bir miktar eski para bulmuşlardır.

Raporun "Terkibat-ı Kimyeviye" bölümünde çamurun ve kaplıca havuzundaki suların içerdiği element, karışım ve diğer unsurların oranları verilmiştir. Kaplıca sularının, Avrupa'nın meşhur kaplıcaları olan Bourbon Lancy, Bourbon l'Archambault, Karlsbad, Bourboul, ve Saint Nectaire sularına muadil olduğu zikredilmiş; çamurun da Albano ve Barbotan'da bulunanlarla benzer özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir.

¹ Koşu Panayırının bir başka kaynaktan 23 Mayıs'ta kurulduğu rivayet edilir. Yine aynı kaynağa göre panayır beş gün boyunca devam etmekteydi (Su, 1937, s.59).

“Tesirat-ı Tıbbiye” bölümünde ise ılıcaya gelen bazı hastaların isimleri, görevleri, rahatsızlıkları, kaplıcalardan istifade şekilleri, suyun ve çamurların hangi hastalıklara nasıl ve ne derecede etki yaptığı ayrıntılı şekilde anlatılmakta ve tedavi için gelenlerin çoğunun şifa bulduğu ifade edilmektedir. Raporda belirtildiğine göre kaplıcalar, kronik eklem romatizması, siyatik, adale romatizması ve müzmin egzema gibi hastalıkları iyileştirmekte; cild salgılarını ve kan dolaşımını hareketlendirerek ifrazatı ve boşaltım sistemini hızlandırmaktadır. Ayrıca nikris, idrarda ve karaciğerde kum, kronik rahim hastalıkları, üçüncül devre frengi, basur, kansızlık ve kanamalı bazı cilt hastalıklarına karşı da büyük faydası görülmektedir (BOA. Aynı belge). 1969 yılında Kepekler Kaplıcası’ndan alınan numune incelenmiş ve kimyasal analizleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar ve hangi hastalıkların tedavisinde kullanılabileceği belirtilmiştir (Türkiye Maden Suları-2-Marmara Bölgesi, 1971, 119-127). Analizler sonucunda, kaplıcadan hangi hastalıklar için faydalanılabileceği konusunda yapılan tavsiyelerle, Osmanlı dönemindeki raportörlerin önerileri arasında örtüşen yönler bulunmaktadır.

Raporun “Netice” bölümünde, mevcut durumda kaplıcalara İstanbul’dan ulaşımın çok uzun ve meşakkatli olduğu söylenerek bu konuda bazı öneriler getirilmektedir. Rapora göre, Haliç Dersaadet Vapuruyla Bandırma’ya oradan da arabayla Balıkesir posta yolundan kaplıcaya gidilmektedir. Aslında iyi bir vapurla İstanbul’dan Bandırma’ya 4 saatte ve daha sonra Bandırma’dan muntazam kapalı arabalarla 4-5 saatte ılıcaya gelmek mümkün iken Bandırma postasının yalnız ticarete münhasır olması ve seferlerin gece yapılması buna elvermemektedir.

Yolcuların hemen hemen hepsi güvertede yolculuk yaptıkları için bu durum hem sağlıklı kişiler hem de hastalar açısından bazı mahzurları içermektedir. Vapurlar küçük olup yavaş hareket etmektedir. Ayrıca hem kadın ve hem de erkekler için muhtelif sınıflara mahsus kamaraları bulunmadığından hasta nakline elverişli değildir. Bunun için ticaret postasına da haneler vermemek üzere muayyen banyo mevsiminde, yalnız hasta nakline mahsus ve uygun bir tarzda haftada iki vapur ilave edilmeli ve bunlar hızlı hareket edebilen vapurlar olmalıdır. Vapur seferinin bir gün sürmesi halinde uzun yolculuğa dayanamayacak durumdaki hastalar Bandırma’da bulunan muntazam misafirhanelerde bir gece kalarak ertesi günü gidebilmektedir. Bandırmadaki arabaların çoğu yansız ve şekilleri uygunsuz olup düz yolda bile yolcuları sarsmaktadır. İnip binmesi ve oturması zahmet verdiği için arabaların, zayıf ve bedenleri hamur halini almış hastaların istirahat edebilecekleri tarzda yapılması gerekir.

Mevcut durumda kaplıcanın sağlık ve işletim açısından da birçok eksiklikleri bulunduğunu kaydeden raportörler bu konuda bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Buna göre mevcut iki hamam iki sınıf şeklinde değerlendirilmelidir. Gerek erkekler gerek bayanlar için, hamamlardan biri birinci ve ikinci sınıf müşterilere, diğeri ise üçüncü sınıf müşterilere hizmet vermelidir. Her bir hamam birer banyolu localardan, çamur havuzlar ise birkaç odadan ve su tedavisinin icrası için müşterek bir kısımdan ibaret bulunmalıdır. Banyo localarına bitişik olan küçük odalar hamamdan sonra terleyip masaj yapılması için elverişli durumdadır.

Hastalar, geldiği mahalden bir doktorun raporuyla bu localara gönderilmeli ve hamam mevsimi boyunca belediye de bir doktor tahsis etmelidir. Söz konusu doktor, gelen hastaları tekrar muayene ederek hastalıkların derecesine ve türüne

göre yapılması gereken banyo sayısı ve sıcak hamamla beraber masaj (masoterapi) veya su tedavilerinden (hidroterapi) hangisinin gerekli olduğunu belirlemelidir. Kaplıcadaki doktor yalnız hastaların hamamlarına nezaret etmekle kalmayıp yiyeceklerine içeceklerine, gezmelerine, uykularına ve bunların vakitleriyle miktar ve türlerini bile her bir hastaya göre ayrı ayrı tayin ve kontrol etmelidir. (BOA. Aynı belge)

Alelade kaplıcalardaki gibi burada da özellikle müzmin hastalıkların tedavisi yalnız suya girip çıkmak ile mümkün olamayacağından öncelikle hastaların iyi bir şekilde istirahat ve tebdil-i hava etmeleri için hamamlara yakın, geniş bir bahçenin ortasında mükemmel bir misafirhane yapılmalıdır. Ayrıca ılıcaların etrafındaki tepelerde daha önce varken zamanla ortadan kalkmış ormanlar gibi oldukça büyük ve muntazam ormanlar ihdas edilerek gezinebilecek gölgelikler meydana getirmek ve yoruldukça oturulabilecek banklar bulundurmak şarttır. Hatta bu da yeterli görülmeyip hastaların yakındaki köy ve ormanlara giderek gezip dolaşmaları için muntazam küçük arabalar, hayvanlar, merkepler kiralayabileceği bir şirket bile bulunmalıdır. Bu bahçe ile ormanlar sayesinde ve bütün Mihaliç ovasını sulayan Kara Dere ve Hanife Çayı gibi derelerin mecralarının da temizlenmesi ve düzenlenmesiyle çevredeki kötü hava ortadan kalkacağı gibi latif bir manzara ortaya çıkarak hastaların ve yerli ahalinin sıhhat ve afiyetleri sağlanacaktır. Bunun yanı sıra kışın derelerin taşmasıyla tamamen su altında kalan ve yazın bile sazlıklardan ibaret bulunan münbit ve ziraate elverişli çok geniş arazilerden söz konusu temizlik ve düzenleme yapıldıktan sonra tarımsal açıdan da istifade edilebilecektir.

İlıcaların bulunduğu mahal yeme-içme ihtiyacının karşılanması için uzak mesafededir. Ayrıca localarda ve misafirhane odalarında yemek pişirmek çok zor olup diğer taraftan sağlığa zarar verme ihtimali de yüksektir. Bu sebeple kaplıcaya gelecek hastalardan bazılarının, hastalıklarına göre on beş yirmi gün kalmaları gerekeceğinden her türlü kolaylık ve istirahatları için misafirhaneye yakın mahalde mükemmel bir gazino ve lokantanın tesis edilmesi şarttır. Burada her sınıf müşteriye göre ayrı salonlarda, ihtiyaç duyulan yiyecek ve içecek kolayca sağlanmakla beraber araştırma ve inceleme için eğlenceli kitaplar, gazeteler ve jimnastik türünden (bیلardo gibi) oyunlar bulunursa hem eğlenilmiş hem de çoğu hastalara gerekli olan beden hareketleri icra edilmiş olacaktır.

Raporun sonunda kaplıcanın yeni usul üzere yeniden inşası, etrafındaki arazinin sıhate uygun hale getirilmesi ve raporda belirtilen hususlara uyulması önerilmektedir. Bu yeniliklerin yapılması halinde binlerce hastanın kaplıcalardan istifadeyle şifa bulacağı ve padişaha duaya devam edecekleri ifade edilmektedir. Diğer taraftan kaplıcayla ilgili yapılacak yenilikler ülkedeki medeniyet ve terakki çabalarının bir parçası olarak görülmektedir (BOA. Aynı belge).

Doktor ve kimyagerin birlikte hazırladığı rapor büyük yankı uyandırmış ve konu Meclis-i Vükela'da müzakere edilmiştir. Meclis-i Vükela, raporda belirtildiği gibi kaplıca sularıyla çamur bataklığın bazı hastalıklara iyi geldiğini ifade etmiş, yanı sıra Bandırma ile kaplıca arasındaki yolun bozuk olduğunu zikretmiştir. Toplantıda dile getirilen diğer bir husus da kaplıcanın işletme usulüne ilişkindir. Heyet, kaplıcanın şifalı olduğunun ilan edilerek işletme imtiyazının istekte bulunacaklardan birine verilmesini veya Anonim bir Osmanlı şirketinin kurularak

padişahın ve vükelanın birer miktar hisse almasını tavsiye etmiştir. Kaplıcaların bundan sonra bir şekilde işletmesi yapılacağından hamamların da mükemmel hale getirilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Alınan önemli kararlardan biri de kaplıcalara rağbeti artırmak ve azami fayda sağlamak amacıyla yapılması gereken inşaatların ve diğer masrafların keşfi için uzman bir doktor ile bir mühendisin bölgeye gönderilmesidir. Öte yandan Bandırma ile kaplıca arasında bozuk durumdaki şose yolun tamiri meselesinin Ticaret ve Nafia Nezareti'ne tebliğ ve tenbih edileceği ifade edilmiştir (BOA MV.74/112, 27 Şevval 1310/14 Mayıs 1893).

Meclis-i Vükela kararlarının akabinde gerekli yazışmalar yapılarak Kepekler kaplıcasına gönderilecek şahıslar tespit edilmiş, şose yolun tamiri için keşif yapmak üzere heyet-i fenniye memuru Emin adında biri görevlendirilmiştir (BOA BEO.225/16844, Lef 1, 6 Zilhicce 1210/21 Haziran 1893). Gönderilen diğer şahıs ise daha önce hamamları incelemek üzere bölgede bulunmuş olan Doktor Kolağası Celal Bey'dir (BOA BEO.235/17587, Lef 1, 28 Haziran 1309/8 Temmuz 1893. BOA BEO.235/17587, Lef 2, 21 Zilhicce 1321/23 Haziran 1309). Ayrıca caddenin tamiri hususunda gereken işlemlerin yapılması için Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Hüdavendigâr vilayetine talimat verilmiştir (BOA BEO.225/16844, Lef 2, 3 Ağustos 1310/15 Ağustos 1894).

3. KAPLİCANIN İŞLETİLMESİ TEKLİFİ

Bütün gayretlere rağmen Kepekler kaplıcasının durumunda yaklaşık 18 yıl boyunca ciddi bir değişiklik görülmemektedir. Kepekler çiftliği sahibi Mehmed Şevki ve ailesi, 22 Şubat 1326 (7 Mart 1911) tarihinde bir arzuhal vererek kaplıcayı işletmek istediklerini bildirmiştir. Mehmed Şevki Bey, arzuhalinde önce kaplıcanın sınırlarını tarif etmekte ve kaplıcanın kendi tasarruflarındaki çiftlik arazisi sınırları içinde olduğunu iddia etmektedir. Mevcut haliyle kaplıcanın hem hükümete hem de ahaliye hiçbir faydasının olmadığını, yanı sıra ılıcanın meydana getirdiği bataklık havayı bozduğunu ve ahalinin sıhhatine de zarar verdiğini ileri sürmektedir.

Mehmed Şevki Bey, arzuhaline eklediği harita ve krokiler üzerinde kaplıca için yapmak istediklerini açıklamaktadır. Buna göre harap vaziyetteki kaplıca binalarını tamir ve inşa edeceğini, hamamın üstünü muntazam bir kubbe ile kapatacağını ve böylece hamamın sıcaklığının korunacağını belirtmektedir. İkinci olarak romatizmadan muzdarip hastaların tedavi görmesi için suların kanal ve borularla düzenli bir şekilde Mürvetler Deresi'ne akışını sağlayacak bir tesisat kuracağını böylece kurutacağı bataklığın çevresini ağaçlarla çevireceğini ve bir havuz meydana getireceğini söyler. Kanalların kenarlarını da söğüt ve benzeri ağaçlarla süsleyerek havanın temizlenmesini hedefleyen Mehmed Şevki Bey'in diğer projesi Bandırma-Balıkesir şosesine bir şose bağlamaktır. Mehmed Şevki Bey'in ayrıntılı bir şekilde sunduğu inşaatın masrafları yekun olarak 72.000 kuruş civarındadır. Ayrıca her sene safi hasılatın yüzde yirmisini mahalli eğitim için ödemeyi kabul etmiştir (BOA DH.İD.105-1/25, 22 Şubat 1326/7 Mart 1911. BOA DH.İD.105-1/25, Lef 5, 5 Şubat 1326/18 Şubat 1911).

Dahiliye Nezareti, Karesi Mutasarrıflığı'na konuyla ilgili gönderdiği yazıda Mehmed Şevki Bey'in talebinin ve kaplıca arazisinin bu şahısların tasarruflarında olduğuna dair iddialarının incelenmesini istemiştir. İlave olarak yine bu ailenin köy ve çevresinde ikamet edenlerle aralarında ihtilaf ve niza olup olmadığının tahkik

edilmesi talimatını vermiştir (BOA DH.İD.105-1/25, Lef 1, 3 Mart 1327/20 Mart 1911).

Karesi Mutasarrıflığı yaptığı araştırmalardan sonra Mehmed Şevki Bey'in, kaplıcanın kendi tasarrufundaki arazi sınırları içinde kaldığı iddiasının gerçeği yansıtmadığını bildirmiştir. Mutasarrıflığın verdiği bilgiye göre kaplıca, Kepekler çiftliği hududunda iken daha sonra kurulan Ilıca Boğazı adındaki muhacir karyesi hududu dahilinde kalmış ve kaplıca üzerinde herhangi bir kişinin tasarrufuna ait bir belgeye rastlanmamıştır (BOA DH.İD.105-1/25, Lef 10, 19 Mayıs 1327/1) Haziran 1911). Yine mutasarrıflıktan Dahiliye Nezareti'ne gelen diğer bir bilgi de kaplıcanın metruk kalmış bir vakıf olduğu, bu türden harap durumda olan evkaf-ı münderisenin* o bölgedeki ilköğretim okullarına ait kabul edildiği, bu vakıfların tamir edilmesi ve faydalanılır hale getirilmesi için Karesi Liva Meclis İdaresince açık artırma yoluyla ilkokula en yüksek gelir getiren talibe ihalesinin kararlaştırıldığı yönündedir.²

Şura-yı Devlet, Karesi Defter-i Hakani'sinden ve Evkaf Nezareti'nden aldığı bilgileri değerlendirerek kaplıcanın gerek şahıslar tarafından tasarrufuna gerek vakfiyetine dair herhangi bir kayıt ve senet bulunmadığı kararını vermiştir. Ayrıca, bu tür vakıfların evkaf-ı münderise kabul edilmesiyle ilgili kanun hükmünün sakıt olduğunu, bu sebeple kaplıcanın eğitim amacıyla zabtına gerek kalmadığını bildirmiştir. Şayet fayda sağlanabileceği düşünülüyorsa vakıf tarafından imar ve inşa edilebileceği, bunun için de Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bu kararın tebliği ve Defter-i Hakani Nezareti'nden de bilgi alınması gerektiği talimatını vermiştir (BOA ŞD.79/12, Lef 1, 27 Temmuz 1327/9 Ağustos 1911. BOA BEO.3939/295390, Lef 2, 30 Ağustos 1327/13 Eylül 1911). Netice itibarıyla Sadaret makamı da bu yönde bir karar alarak ilgili nezaretlere tebliğ edilmesini istemiştir (BOA BEO.3939/295390, Lef 1, 5 Eylül 1327/18 Eylül 1911).

DEĞERLENDİRME

Bandırma-Balıkesir arasında, Bandırma'ya 38 km. ve Susurluk ilçesine 20 kilometre mesafede bulunan Kepekler veya diğer adıyla Ilıca kaplıcası Osmanlı arşiv belgelerine göre 19. yüzyılın sonlarında idari açıdan silsile olarak Manyas'a ve Bandırma'ya bağlıdır. Araştırmalarımıza göre 1890'lar öncesinde kaplıcaya dair bilgi bulunmamaktadır. Benzer şekilde 1911 yılında Evkaf Nezareti tarafından imar ve inşa edilmesiyle ilgili verilen karardan sonraki dönemi de şimdilik meçhuldür. Ancak arşiv belgelerinin tasnifinin tamamlanarak araştırmacılara sunulması

* Münderis vakıfların maarife devredilmesi eğitim açısından çok önemli bir yer işgal eder. Sultan Abdülaziz döneminde başlayan süreç mali açıdan Osmanlı eğitim hayatına büyük kolaylıklar sağlamıştır. Ülke adına adeta bir seferberlik ilanı olarak değerlendirilebileceğimiz münderis vakıflar uygulaması özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitim hayatının canlanmasında önemli fonksiyonlar icra etmiştir (Karataş, 2016, 1865).

Evkaf-ı münderise uygulamasının iki önemli hedefi vardır. Birincisi, hayır maksadıyla kurulmuş olan fakat amaçlarının ortadan kalkması veya zamanla önemini kaybetmesiyle neticede fiili hizmeti kalmamış olan ve münderise olarak vasıflandırılan vakıfların sahipsiz kalarak haksız yere işgalini önlemek; ikincisi ise bu tür evkaf-ı münderiseyi, mekteb-i ibtidaiyye (ilkokullar) lerin maddi ihtiyaçları için eğitime tahsis etmektir. 19 Mayıs 1327 (1 Haziran 1911) tarihli kanunla bu uygulamaya son verilmiştir (Öztürk, 1994, 302-303).

neticesinde Kepekler kaplıcasına ve devlet tarafından nasıl bir tasarrufta bulunulduğuna dair daha fazla bilgiye ulaşılması mümkün olabilecektir.

Kepekler kaplıcası, 1892 yılında tedavi için bir grup hastanın gönderilmesi ve çoğunun iyileşmesi vesilesiyle dikkat çekmiş, bunun üzerine kaplıcanın fiziksel durumu ve sıcak sularıyla çamur bataklığının uzmanlar tarafından araştırılması istenmiştir. Konuyla ilgili hazırlanan rapora göre hastaların çoğunun şifa bulduğunun gözlenmesi ve kaplıcanın harap durumda olması üzerine devlet harekete geçmiştir. Kaplıcanın inşa ve ihyasıyla birlikte işletilme usulü gündeme gelmiş hatta bunun için anonim bir şirket kurulması düşünülmüş; fakat buna rağmen bir süre daha kaplıcayla ilgili bir gelişme olmamıştır. Bölgede ikamet eden bir şahıs 18 yıl sonra şahsi teşebbüsüyle işletmek için bir arzuhal vermişse de bu çabası karşılık görmemiştir. Devlet, harap ve atıl durumda bulunan bu tür yapıların ihya edilerek gelirinin % 20'sinin o bölgedeki ilköğretim okullarının masrafına tahsisi yönünde daha önce verilmiş olan talimata göre hareket edilmesini istemiş fakat bu talimatın iptal edilmesiyle tamir ve inşa işlerinin Evkaf Nezareti tarafından yapılması gerektiğine karar vermiştir.

Kepekler kaplıcasıyla ilgili bir kimyager ve bir doktor tarafından hazırlanan ve bu yazıya konu teşkil eden rapor büyük önem arz etmektedir. Raporda kaplıcayla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmekle birlikte bir kaplıcanın nasıl işletileceğine dair tavsiyeler çok dikkat çekmektedir. Raportörler, kaplıca tedavisine sadece usulen banyo yapma olarak yaklaşmamakta, hastaların kaplıcalara ulaşımından, modern bir kaplıcada bulunması gereken lokanta, dinlenme ve eğlenme alanlarına, doktorların kaplıca tedavisi boyunca hastalara nezareti ve belirli aralıklarla hastaları kontrol etmelerinin gerekliliğinden hastaların sosyal faaliyetlerine kadar birçok konuya değinmektedirler.

Raportörlerin, ılıcaların kullanımıyla ilgili yaklaşımları, Doktor Charles Ambroise Bernard'ın (1808-1844), bu konudaki önerileriyle paralellik arz etmektedir. Dr. Bernard, Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılışından bir yıl önce, 1839'da Osmanlı Devleti nezdinde çalışması için ülkeye davet edilmiştir. İdari ve ilmi alanda gösterdiği çabalarla Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'ye gerçek bir fakülte görünümü kazandıran Dr. Bernard'ın, 1842 yılında yazdığı Bursa Banyoları adlı risalesi 1844 yılında Sultan Abdülmecid tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yazar, üç bölüme ayırdığı eserinin birinci bölümünde ılıcaların nasıl kullanılması gerektiğini ele almıştır. Bununla ilgili hususları da; ılıcaların hararet dereceleri, ılıcada ne kadar süre ile kalmanın yararlı olacağı, ılıcaya hangi vakitler ve kaç defa girilmesi gerektiği ve perhiz olmak üzere dört ayrı alt başlıkta incelenmiştir (Öztürk, 2015, 1-5).

Kepekler Kaplıcasıyla ilgili raportörlerin tespit ve tavsiyeleri, günümüz Türkiye'sinin birçok bölgesinde faaliyet gösteren kaplıca turizmine, 1890'ların sonlarında modern ve bütüncül bir bakış açısını göstermesi bakımından kayda değerdir. Tarihi kökenleri kadim Yunan dönemine kadar giden kaplıca günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir.

KAYNAKÇA**Başbakanlık Devlet Arşivleri (BOA)**

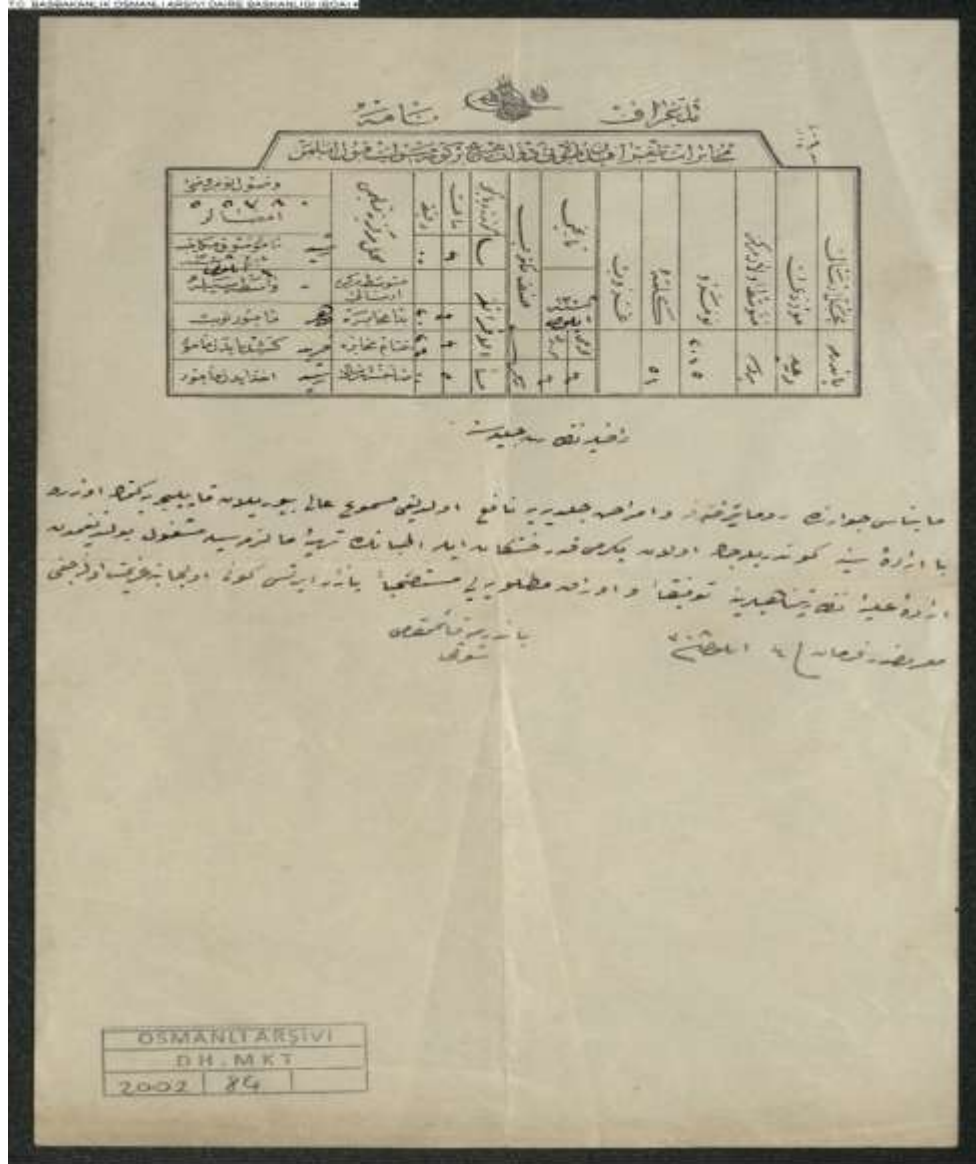
- BOA BEO. 3939/295390, 26 Ramazan 1329/20 Eylül 1911
 BOA BEO. 98/7329, 10 Rebiulahir 1310/1 Kasım 1892
 BOA BEO. 225/16844, 7 Zilhicce 1310/22 Haziran 1893
 BOA BEO. 235/17587, 26 Zilhicce 1310/11 Temmuz 1893
 BOA DH.İD. 105-1/25, 1 Receb 1329/28 Haziran 1911
 BOA DH.MKT. 2002/84, 24 Safer 1310/17 Eylül 1892
 BOA İ.HUS. 11/91, 27 Şevval 1310/14 Mayıs 1893
 BOA İ.HUS. 5/18, 9 Rebiulahir 1310/31 Ekim 1892
 BOA MV. 74/112, 27 Şevval 1310/14 Mayıs 1893
 BOA MVL. 1042/19, 14 Rebiulahir 1283/26 Ağustos 1866
 BOA ŞD. 79/12, 29 Şaban 1329/25 Ağustos 1911

Diğerleri

- AKBULUT, Gülşınar. (2010), Türkiye’de Kaplıca Turizmi Ve Sorunları, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223540>, Erişim tarihi: 20 Temmuz 2017
- BAYAT, Ali Haydar. (2016), Tıp Tarihi, Geleneksel Tıp Derneği, Üçer Matbaacılık, (3. baskı), İstanbul
- KARATAŞ, Yakup. (2016), Sultan II. Abdülhamid’in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkaf-ı Münderisenin Maarife Terki, http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1147310295_17.Yakup%20Karata%C5%9F.pdf, Erişim tarihi: 24 Temmuz 2017
- ÖZTÜRK, Hülya. (2015), Charles Ambroise Bernard’ın (1808-1844) Kaplıca Risalesi Üzerine Bir Değerlendirme, Osmangazi Tıp Dergisi, 37(2), 1-8
- ÖZTÜRK, Nazif. (1994), Batılılaşma Döneminde Vakıfların Çözülmesine Yol Açan Uygulamalar, <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/462/%C3%96zt%C3%BCrk.pdf?sequence=1>, Erişim tarihi: 24 Temmuz 2017
- SU, Kamil. (1937), XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı, Resimli Ay Matbaası, İstanbul
- TEKİN, Yılmaz (2004) Türkiye Şifalı Sular Rehberi, Ümit Yayıncılık, Ankara
- TÜRKİYE MADEN SULARI-2 –Marmara Bölgesi, İstanbul Üniversitesi, (1971) Tıp Fakültesi Hidro-Klimatoloji Kürsüsü, İstanbul

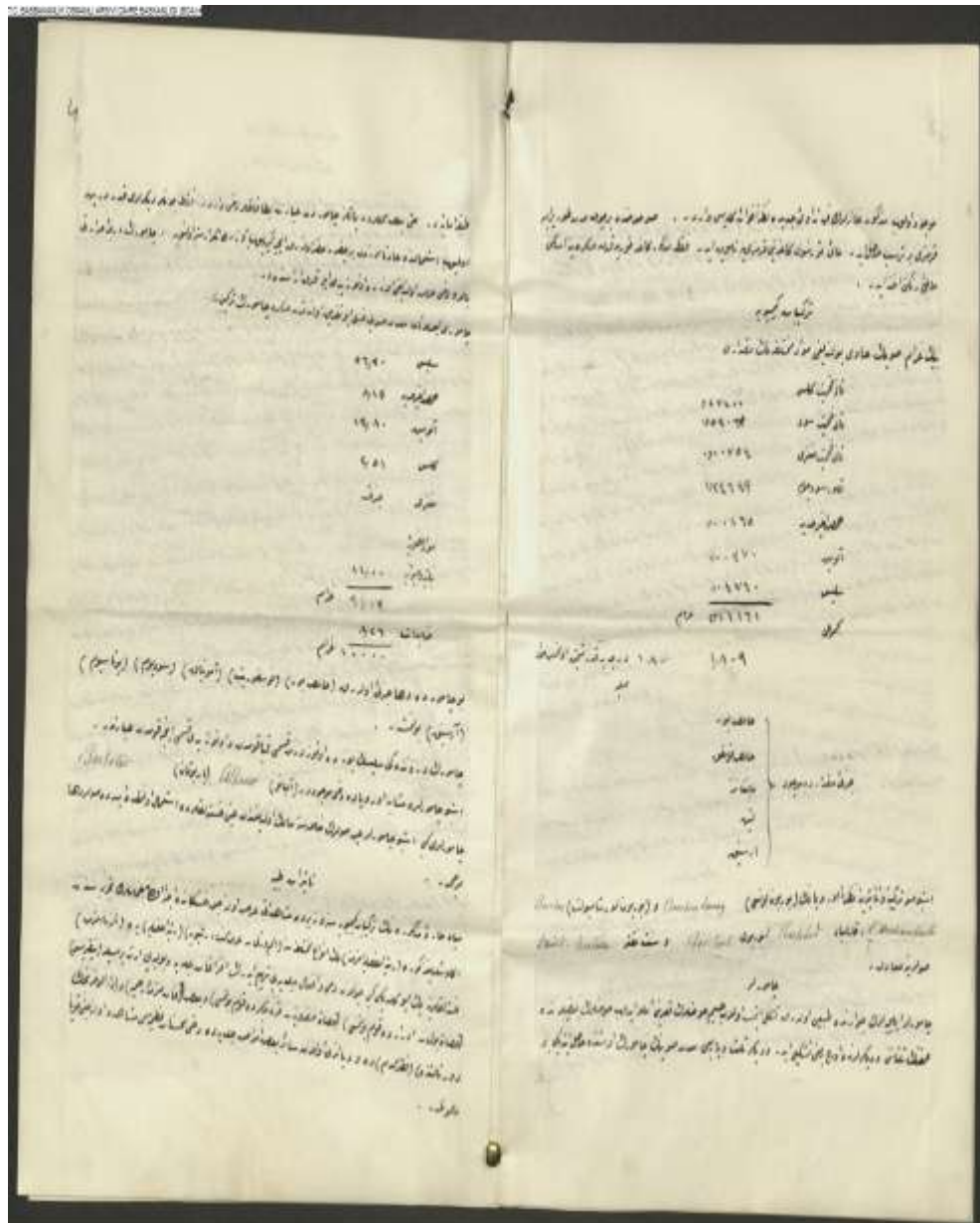
EK: BELGELER

Belge 1. BOA DH.MKT. 2002/84

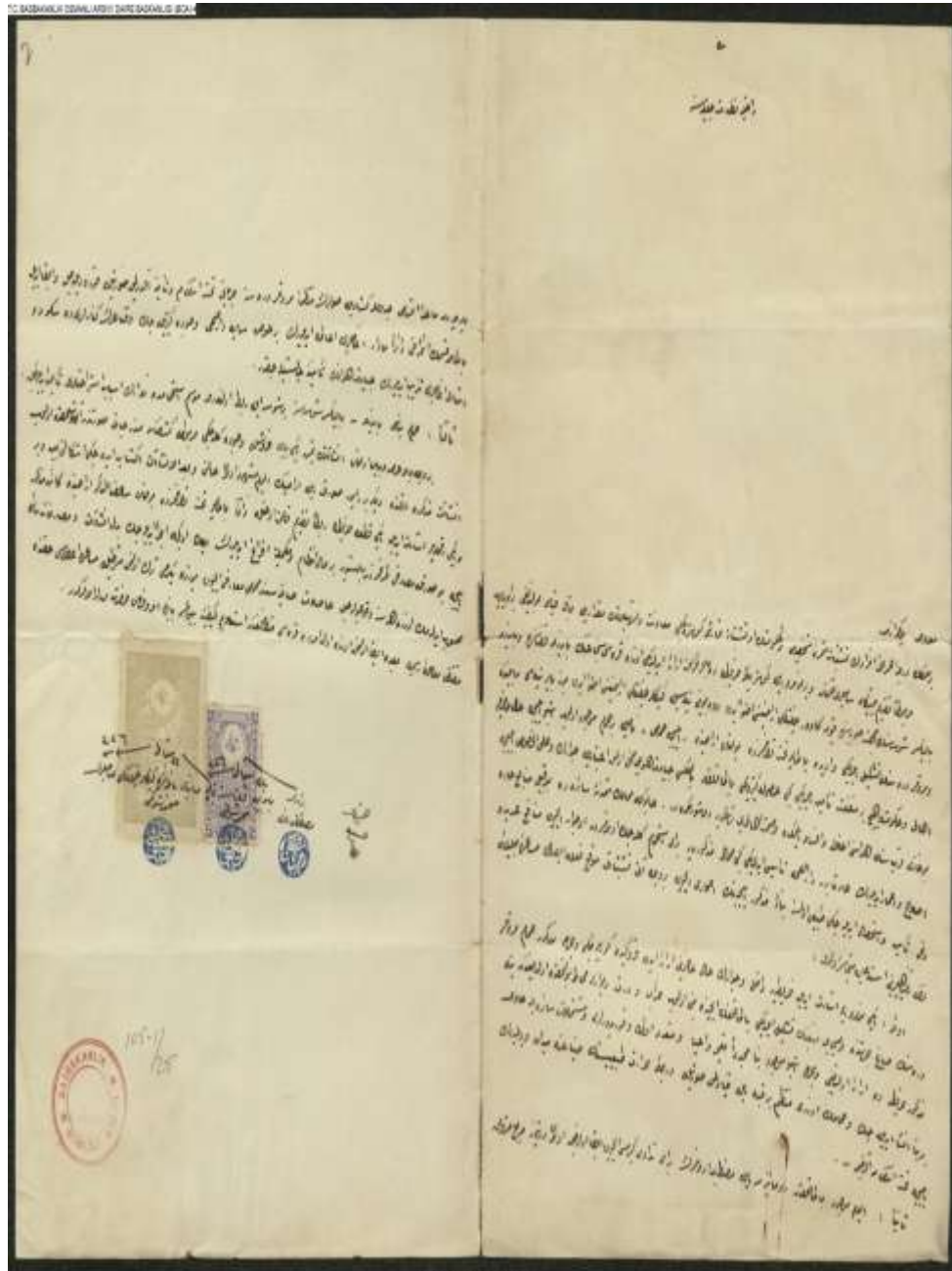
DH.MKT.02002.00084.001

Belge 2. BOA İ.HUS. 11/91, Lef 1

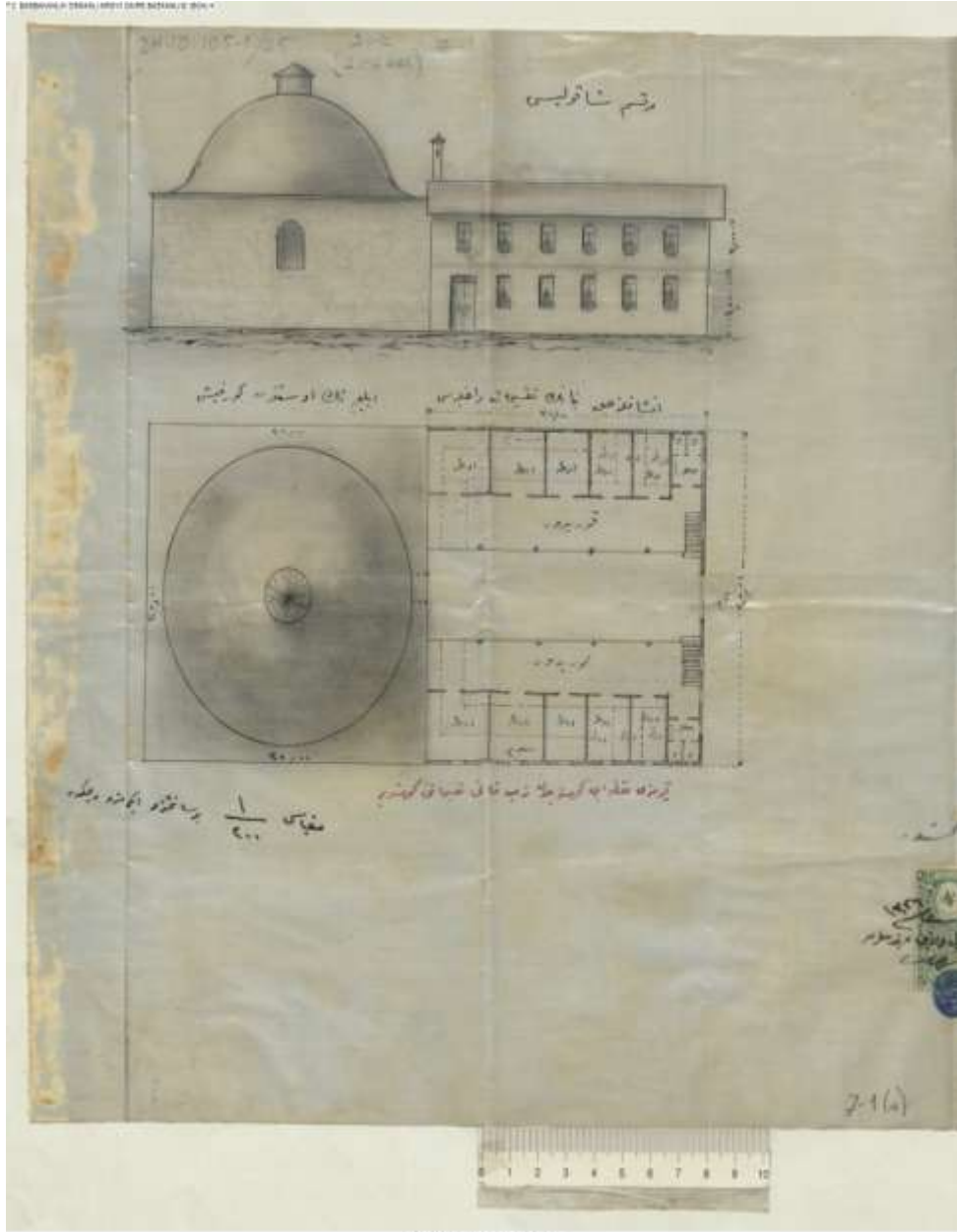
İHUS.00011.00091.001

Belge 3. BOA DH.İD. 105-1/25

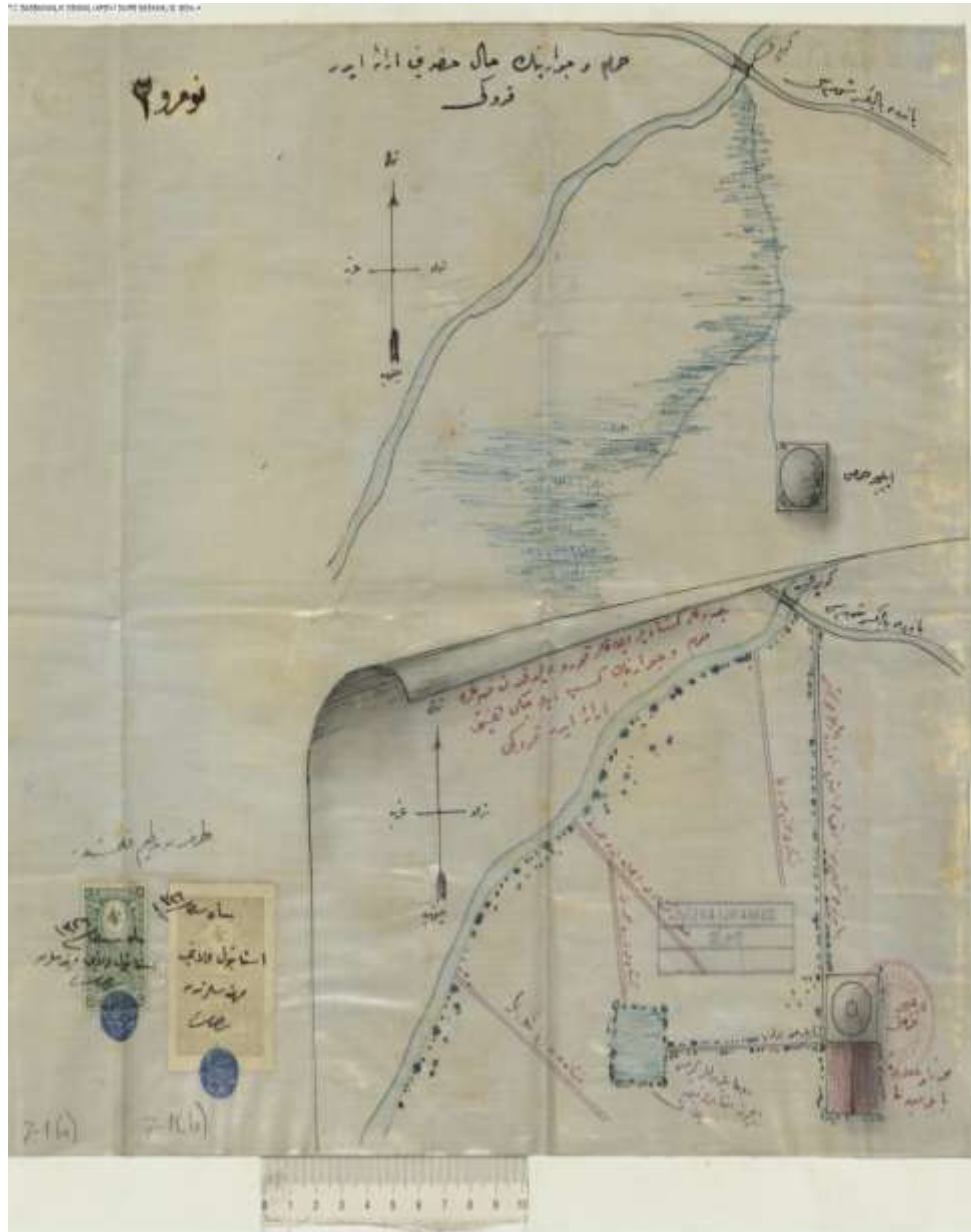
DH.İD.00105.1.0025.004

Belge 4. BOA.DH.İD. 105-1/25

DH.ID.00105.1.00025.007

Belge 5. BOA.DH.İD. 105-1/25

DOI:10.10105.1.00025.007

Belge 6. BOA.DH.İD. 105-1/25

Belge 7. BOA.DH.İD. 105-1/25

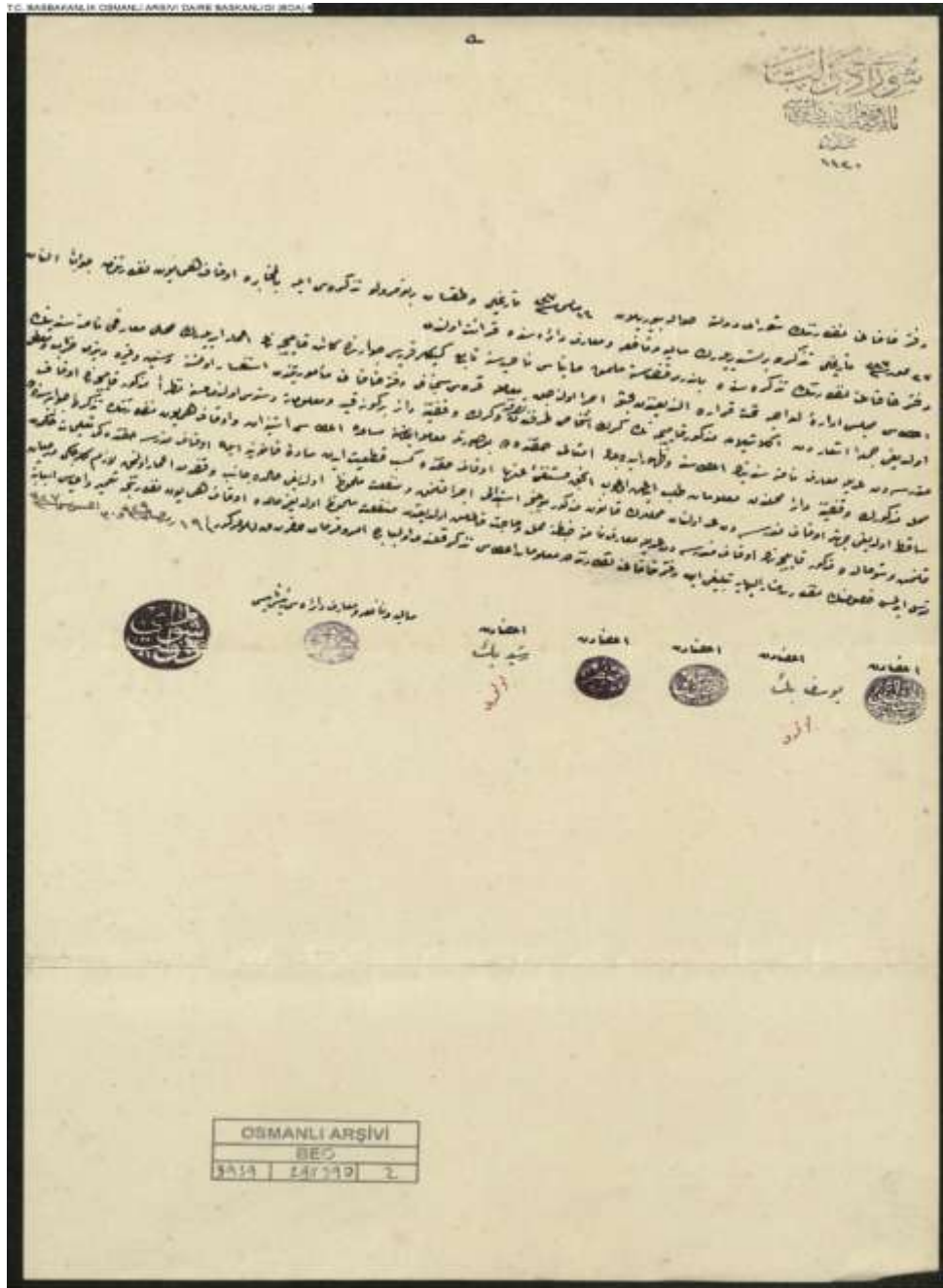
نوع انشاءات	ابزار			مقايير	تكميل	مبلغ قروض
	طول	عرضه	التيق			
عمق حفريات	١٠٠٠	١٠٥٠	١٠٠٠	٩٠	٤	٦٠
خردوشن آستور				٩٠	٥٠	١٤٠٠
افتم اختتام الخدمه ايمه طوط اولجيه و انچه بوز بخت حاله بنجه			٦٠٠٠	٩٤٠	٩٠	١٦٨٠٠
معمارسن مع بيان ائتراك			٤٤٠٠٠	٤٤٠	٩٠	١٤٤٠٠
مع كبره سید حیایف آستور			١٠٠٠	٥٠	٩٠	٤٠٠٠
مع چیم در خدمت چر چیم لرف راختی بولدا			٦٦٠٠٠	١٩٨	٩٠	٤٢٠٠٠
اول طوره مع حتم فیو			٤٠٠٠	١٦٦	٩٠	٤٨٨٠
بوجك فیو لرف			٤٠٠٠	٤٤	٥٠	٢٢٠
در بنجه مع یا - مغلنه			٤٠٠٠	١٨	٥٠	٤٦٠
حمايك خواجه و راختی تقریر مع بیان				١٧٠٠	٥٠	١٥٠٠٠
بخط فخره فعال حقیق ابو صولرك و در - حریان			٥٠٠	٢٠٠٠	٤	٤٠٠٠
دره نسایه در بینه فخره سولور اعجم خرسی						٥٠٠
بخط و تحویل به کویته بوز و در ٥٠ متر طول از حاشیه بظ فخره حسن تقریر ابو اطراف (اعجم خرسی)						٤٠٠
حمايك بانه پردوشون بنده در بینه فخره فخره راختی بول آستور						١٤٠٠٠
و قرض ملوغه مصارف ايجون						١٧٦٠
صورت طرفه تنظیم نقشه ١٤٤٦ ١٤٤٦ ١٤٤٦						٧٤٠٠٠

کلیه محرم

OSMANLI ARŞIVI
DH.İD
105-1 | 25 | 6

DH.ID.00105.1.00025.006

Belge 8. BOA BEO.3939/295390, Lef 2,

BEO.003939.295390.002